

AMBIGUITATE LEXICALĂ ÎN CÂMPUL SEMANTIC AL DEFECTELOR NATURALE

ALEXANDRA STAN
Universitatea din București

1. Preliminarii

Ambiguitatea lexicală este comună în limbă. Fie un cuvânt, fie o frază poate avea mai multe interpretări, datorită existenței ei mai multor sensuri ale cuvintelor (sensuri denotative și conotative). Conform lui Harley (2001: 168-9), există trei modele principale prin care se poate soluționa ambiguitatea lexicală:

- a) modelul *context-guided single-reading lexical access*, prin care este accesat numai sensul relevant din context;
- b) modelul *ordered-access*, prin care sunt accesate toate sensurile unui cuvânt în ordinea frecvenței sensurilor lor individuale, după care compatibilitatea fiecărui sens este verificată în context;
- c) modelul *multiple-access*, prin care sunt activate toate sensurile unui cuvânt ambiguu, cel potrivit fiind ales când contextul o permite.

Majoritatea studiilor asupra ambiguității lexicale aduc dovezi care sprijină modelul dependent de context – modelul a) – (Simpson 1981¹; Simpson & Kruger 1991²; Tabossi 1988³, *apud* Klepousniotou 2001: 209) și modelul cu acces multiplu – modelul c) – (Lucas 1987⁴; Onifer & Swinney 1981⁵; Seidenberg et al. 1982⁶; Swinney 1979⁷). Au fost identificate două cauze ale ambiguității (Harley 2001: 168; Klepousniotou 2001: 206): omonimia și polisemia.

¹ Simpson, G.B., 1981, „Meaning dominance and semantic context in the processing of lexical ambiguity”, *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 20, 120-136.

² Simpson, G.B., M.A. Kruger, 1991, „Selective access of homograph meanings in sentence context”, *Journal of memory and language*, 30, 627-643.

³ Tabossi, P., 1988, „Assessing lexical ambiguity in different types of sentential contexts”, *Journal of memory and language*, 27, 324-340.

⁴ Lucas, M.M., 1987, „Frequency effects on the processing of ambiguous words in sentence contexts”, *Language and speech*, 30, 25-46.

⁵ Onifer, W., D.A. Swinney, 1981, „Assessing lexical ambiguities during sentence comprehension: effects of frequency of meaning and contextual bias”, *Memory & cognition*, 9, 225-236.

⁶ Seidenberg, M.S., M.K. Tanenhaus, J.M. Leiman, M. Bienkowski, 1982, „Automatic access of the meanings of ambiguous words in context: some limitations of knowledge-based processing”, *Cognitive psychology*, 14, 489-537.

⁷ Swinney, D.A., 1979, „Lexical access during sentence comprehension: (re)consideration of context effects”, *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 18, 645-659.

Scopul prezentei lucrări este să determinăm, cu ajutorul polisemiei din cadrul câmpului semantic al defectelor naturale în limba română, care sunt sensurile cel mai des utilizate de către vorbitori pentru acești termeni, care dintre ei sunt (sau nu) peiorativi, precum și motivarea acestor răspunsuri. De asemenea, dorim să urmărim modul cum se manifestă polisemia la nivelul sistemului limbii și la nivelul funcționării în comunicare a acestui sistem. Pentru acest demers, am utilizat un chestionar format din trei întrebări, pe care l-au completat 18 respondenți. Rezultatele arată că toți termenii au fost clasificați drept peiorativi, iar principalele cauze sunt legate de faptul că fac referire la aspectul fizic, la defecte fizice, la trăsături fizice sau psihice negative ale persoanelor – subiecte delicate.

2. Metodologie

Metoda aleasă pentru acest studiu a fost sondajul, iar instrumentul folosit a fost chestionarul (Anexa 1), conținând trei întrebări. La prima întrebare am rugat respondenții ca, fără să consulte un dicționar explicativ, să aleagă din trei variante definiția potrivită din punctul lor de vedere, a următorilor termeni ce denumesc defecte naturale: *bleg*, *botos*, *chior*, *clăpug* și *zbanghiu*. Variantele oferite (atât denotative cât și figurate / conotative) au fost extrase din definițiile de dicționar ale termenilor (v. Bibliografie), iar chestionarul a lăsat la latitudinea respondentului decizia numărului de răspunsuri pe care le putea oferi. Toți respondenții au ales o singură variantă pentru fiecare termen, deși toate variantele de definiție se regseau în dicționar.

La a doua întrebare, am cerut părerea subiectivă a respondenților în legătură cu gradul de ambiguitate a termenilor *bleg*, *botos*, *chior*, *clăpug*, *holbat*, *zbanghiu* și *zgâit*, precum și motivarea alegerii făcute.

La ultimul item din chestionar am întrebat respondenții care dintre termenii *bleg*, *bâlbat*, *botos*, *buzat*, *chel*, *chior*, *ciung*, *clăpug*, *crăcnaț*, *din os*, *ghebos*, *holbat*, *nănos*, *olog*, *poros*, *surd*, *tirb*, *zbanghiu*, și *zgâit* sunt, în opinia lor, peiorativi și de ce.

Am rugat 18 persoane să participe la sondaj: 9 bărbați, cu vârste cuprinse între 25 și 45 de ani, și 9 femei cu vârste cuprinse între 25 și 52 de ani. Toți subiecții au studii superioare, iar în ceea ce privește profesiile lor, opt sunt cadre didactice, patru funcționari publici, doi gestionari-vânzători, doi traducători, un director de firmă și un gestionar de depozit.

3. Rezultatele și analiza

Rezultatele se prezintă în felul următor: la prima întrebare, majoritatea respondenților (15 persoane: 7 f¹, 8 b²) au atribuit termenului *bleg* sensul **figurat c) lipsit de energie**, definiția a doua din dicționar. Interesant este că o singură persoană a ales varianta a) *clăpug* (sens propriu) care are întâietate în definiția de dicționar a termenului.

Pentru termenul *botos*, toți respondenții au ales varianta b) *bosumflat*, sensul al doilea, în dicționar, prin urmare din nou definiția **figurat**. Putem explica această alegere invocând răspunsurile subiecților la a doua întrebare. Pentru defectul *botos*, subiecții au ales un singur sens denotativ, restul fiind sensuri figurate.

Termenul *chior* a adunat nouă răspunsuri (5 f, 4 b) pentru sensul al doilea, **propriu**, din dicționar, varianta a) *orb*, în chestionarul dat (cf. Anexa), urmat de opt (3 f, 5 b) pentru

¹ f = femei.

² b = bărbați.

primul sens, varianta *c*) *care vede numai cu un ochi*. De i nu am listat niciun sens figurat al termenului, majoritatea au ales sensul *orb*, deoarece, conform responden ilor, *chior* este o variant popular a termenului „politically correct” *orb*.

Pentru termenul *cl p ug*, 16 persoane (7 f, 9 b) au ales sensul **propriu c) cu urechi mari care atâr în jos**, care este i prima defini ie din dic ionar. Op iunea pentru sensul denotativ, care descrie aspectul fizic, se poate explica astfel: to i responden ii au men ionat aspectul fizic când i-au motivat r spunsurile la a treia întrebare din chestionar.

Ultimul termen, *zbanghiu* a adunat 17 r spunsuri (8 f, 9 b) cu varianta *a) zv p iat*, care este sensul al doilea din dic ionar, marcat cu indica ia **figurat**. Tot sensurile figurate sunt majoritare i în r spunsurile la treia întrebare, unde responden ii au explicat de ce consider c termenii sunt peiorativi.

Trecând la a doua întrebare care viza problema ambiguit ii acestor cuvinte, ierarhia termenilor cu gradul cel mai mare de ambiguitate (dintre *bleg*, *botos*, *chior*, *cl p ug*, *holbat*, *zbanghiu* i *zgâit*) a fost, conform rezultatelor, urm toarea:

- *botos* (10 persoane: 6 f, 4 b), cu sensurile de: „sup rat”, „bosumflat”, „dificil”, „irascibil”, „distant”, „f r chef de vorb ”, „înc p ânat”, „ofticat”, „cu gura mare”¹;
- *bleg* (9 persoane: 5 f, 4 b), cu sensurile de: „prost”, „neputincios”, „lipsit de energie”, „persoan inactiv , care nu vorbe te, care nu se impune”, „prost nac”, „incult” „fraier”, „persoan moale”, „cl p ug”;
- *zbanghiu* (6 persoane: 5 f, 1 b), cu sensurile de: „energic”, „foarte agitat”, „persoan nevrotic ”, „copil cu probleme de comportament”, „zburdalnic, zv p iat”, „obraznic”, „glume ”, „hâtru”, „nebun”, „persoan persiflant ”, „exuberant”, „nebun”, „prost nac”, „incult”, „persoan cu ochii c sca i sau privire împietrit ”, „«grimias » a ochilor”, „persoan cu defect la ochi”, „persoan care se uit cruci ”;
- *chior* (6 persoane: 3 f, 3 b), cu sensurile de: „persoan care nu d aten ie anumitor lucruri”, „persoan care nu vede cu un ochi”, „persoan c reia îi lipse te un ochi”, „nev z tor”, „cu vederea slab ”;
- *zgâit* (4 persoane: 1 f, 3 b), cu sensurile de: persoan urât , care se uit concentrat sau cu ochii mari la ceva, cu defect la ochi;
- *cl p ug* (2 persoane: f, b), cu sensurile de: „molâu” / „care abia se mi c ”, „cu urechi mari”;
- *holbat* (2 persoane: f), cu sensurile de: „mut de uimire”, „persoan persiflant ”, „exuberant ”, „nesim it”, „persoan cu ochii c sca i sau privire împietrit ”, „«grimias » a ochilor”.

Se poate observa cum cele mai multe sensuri (cele nesubliniate) sunt figurate.

La a treia întrebare, am rugat responden ii s semnaleze termenii peiorativi – din lista urm toare: *bleg*, *bâlbâit*, *botos*, *buzat*, *chel*, *chior*, *ciung*, *cl p ug*, *cr c nat*, *din os*, *ghebos*, *holbat*, *n sos*, *olog*, *p ros*, *surd*, *tirb*, *zbanghiu* i *zgâit* – i s motiveze alegerea f cut pentru fiecare termen în parte. To i termenii au fost considera i peiorativi, dar în m suri diferite. De exemplu, *din os* a fost considerat peiorativ de c tre 10 persoane (5 f, 5 b), urmat de *cr c nat* (9 persoane: 5 f, 4 b), *n sos* i *bleg* (8 persoane: 4 f, 4 b), *zgâit* (7 persoane: 6 f, 1 b), *buzat* (7 persoane: 4 f, 3 b), *chior* (7 persoane: 5 f, 2 b), *olog* (6 persoane: 3 f, 3 b), *ciung* i *cl p ug* (6 persoane: 4 f, 2 b), *ghebos* (5 persoane: 2 f, 3 b), *surd* (5 persoane: 4 f, 1 b), *tirb* (4

¹ Vom sublinia sensurile denotative, pentru o imagine mai clar ; sensurile figurate predomin .

persoane: 2 f, 2 b), *bâlbâit* (4 persoane: 1 f, 3 b), *zbanghiu* (3 persoane: f), *botos* (3 persoane: 1 f, 2 b), *holbat* și *p ros* (3 persoane: 2 f, 1 b), și, pe ultimul loc, *chel* (1 persoană : b).

Principalele explicații pentru aceste alegeri sunt faptul că se referă la defecte fizice și la aspectul fizic al persoanelor, vizând unele caracteristici negative, provocând stimă scăzută și neîncredere în propriile forțe; defectul în sine „este urât”, cuvântul are „sonoritate urât”; sunt utilizate adesea în stigmatizarea, nu atât fizic, cât moral sau comportamental, a anumitor persoane; „individualitatea acestor persoane este redusă mai degrabă prin schilodirea caracterului, decât prin schilodirea fizicului”. Doi respondenți (b și f) au considerat toți termenii peiorativi deoarece sunt întâlniți în anumite caracteristici / sau contexte „nu tocmai pozitive”.

De remarcat este că dintre toți termenii, cei care sunt marcați peiorativ și depreciativ în definiția de dicționar sunt doar *bleg* (*peior.*)¹ și *botos* (*depr.*)².

Deși toate explicațiile au fost pertinente, cea mai logică ni s-a părut totuși ultima, referitoare la intonație. Cu o intonație specială, aproape orice cuvânt poate suna peiorativ, ca o jignire, sau dimpotrivă, ca o glumă nevinovată între prieteni apropiați sau cunoștinți.

Am clasificat rezultatele în funcție de genul respondenților, pornind de la ipoteza că acest factor va fi relevant, însă acest lucru are relevanță doar într-o singură situație: termenul „chel” a fost considerat peiorativ de către un bărbat, cel mai probabil datorită faptului că femeile nu se confruntă în mod obișnuit cu acest defect fizic. În afară de această excepție, există un echilibru aproape perfect între răspunsurile date de către femei și cele date de către bărbați. De asemenea, profesiile subiecților nu par a fi la fel de relevante sau influente pentru acest chestionar, precum sunt studiile lor care, dacă nu ar fi fost superioare, poate ar fi afectat răspunsurile și rezultatele chestionarului.

4. Concluzii

Sensurile cel mai des utilizate conform unui studiu efectuat pe 18 vorbitori de limba română sunt cele figurate, lucru care aparent vine în contradicție cu definițiile de dicționar, unde sensurile proprii sunt listate primele. O posibilă explicație ar fi caracterul individual și inovator al vorbirii, care variază de la vorbitor la vorbitor, vizând personalitatea fiecăruia, și în funcție de diferite contexte sau situații. De exemplu, contextul în care se descrie cu intonație gravă boala unei persoane (ex: *Este orb din naștere*) este diferit de situațiile când utilizăm același termen pentru a tachina sau ofensa pe cineva, cu intonație adecvată (ex: *Orbule, uit-te pe unde mergi!*). În opoziție cu vorbirea, limba are un caracter mai stabil și nu depinde de circumstanțe. Pornite de la definirea acestor termeni concreți care denumesc fenomene perceptibile ce afectează corpul uman, ajungând la dezvoltarea și definirea sensurilor conotative. Ne adaptăm discursul situației de comunicare, iar circumstanțele vorbirii depind de scopul comunicării, de interlocutori și de loc.

BIBLIOGRAFIE

- Coteanu, Ion, Lucreția Mare (coord.), 2002, *Noul dicționar explicativ al limbii române*, București, Editura Litera Internațional.
- Coteanu, Ion, Luiza Seche, Mircea Seche (coord.), 2009, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Univers Enciclopedic.

¹ Volceanov, G., *Dicționar de argou al limbii române*, Niculescu

² ***, *Noul dicționar explicativ al limbii române*, Litera Internațional

- Harley, Trevor A., 2001, *The psychology of language: from data to theory*, Hove, Psychology Press.
- Klepousniotou, Ekaterini, 2001, „The processing of lexical ambiguity. Homonymy and polysemy”, *The mental lexicon in brain and language*, 81, 205-223.
- Volceanov, George, 2007, *Dic ionar de argou al limbii române*, Bucure ti, Editura Niculescu.

LEXICAL AMBIGUITY IN THE SEMANTIC FIELD OF NATURAL DEFECTS

(Abstract)

The aims of this paper are to analyze the polisemy in the semantic field of (Romanian) natural defects, to determine which meanings of the terms denoting natural defects are most frequently used by speakers and which of them are considered pejorative, and to explain these choices. We used a questionnaire on 18 subjects and the results show that all of the terms are considered pejorative, the main explanations being that they refer to a person's physical appearance, physical defects and features which are viewed as negative.

ANEX

Chestionar

1. F r s consulta i un dic ionar explicativ, cum a i defini urm toarele cuvinte?

- **bleg**

a) cl p ug; b) prost; c) lipsit de energie

- **botos**

a) cu gura mare; b) bosumflat; c) obraznic

- **chior**

a) orb; b) c ruia îi lipse te un ochi; c) care vede numai cu un ochi

- **cl p ug**

a) bleg; b) prost nac; c) cu urechi mari care atâr n în jos

- **zbanghiu**

a) zv p iat; b) care se uit cruci ; c) sa iu

2. Care dintre cuvintele urm toare sunt, dup p rerea dumneavoastr , ambigue i de ce? (V rog s v motiva i alegerea pentru fiecare cuvânt ales.)

bleg, botos, chior, cl p ug, holbat, zbanghiu, zgâit

3. Care dintre cuvintele urm toare sunt, dup p rerea dumneavoastr , peiorative / jignitoare i de ce? (V rog s v motiva i alegerea pentru fiecare cuvânt ales.)

bleg, bâlbâit, botos, buzat, chel, chior, ciung, cl p ug, cr c nat, din os, ghebos, holbat, n sos, olog, p ros, surd, tîrb, zbanghiu, zgâit